

TUDOMÁNYPERSPEKTÍVA

Az ELTE PPK ingyenes tudományos kiadványa

2010. V. évfolyam 1. szám

PÓSCH KRISZTIÁN
MILGRAM ÚJRATÖLTVE – ETIKAI ELEMZÉS

Mindig is késztetést éreztem arra, hogy Milgrammel és a híres engedelmességi kísérleteivel az etika szemüvegén keresztül foglalkozzam. Egyrészt ez azon alapbeállítódásomnak köszönhető, mely nem szereti az egyszerű, sztereotip válaszokat. A Milgram által végrehajtott kísérletek etikai tűrhetetlensége olyannyira közhellyé vált a pszichológia berkein belül, hogy rendszerint hajlamosak vagyunk tényként kezelni, anélkül, hogy a probléma mélyére ástunk volna (lásd pl.: Szokolszky, 2006; Varga, 2008). Másrészt tulajdon szociálpszichológiai érdeklődésem is a híres/hírhedt kísérletek behatóbb vizsgálatára sarkallt. Bár ez a két motiváció – és az a tény, hogy magyarul a kísérletet etikai szempontból firtató vizsgálódás még nem jelent meg – is elegendő lett volna, de az élet egy harmadikat is szolgáltatott. Az American Psychologist 2009. januári száma ugyanis egy tudományos blaszfémia határait súroló tanulmányt, és ezen tanulmányra adott összesen öt reflexiót tett közzé. Az említett tanulmány Jerry M. Burger (2009) tollából született és a 'Milgram megismételve' (Replicating Milgram) címet viselte.

Az alábbi etikai vizsgálódás így a következő célokat tűzi ki maga elé: egyrészt fel kívánja idézni az engedelmességi kísérletekkel kapcsolatos klasszikus eredményeket és vitapontokat, másrészt ezek Burger általi megismétlését és a megismétlés feltételeit. Az írás további célja, hogy a pszichológia etikai kérdéseit és problémáit közelebb hozza, megszerettesse a téma iránt affinitást érző emberekkel. Ennek elősegítése érdekében minden egyes fejezet elején egy-egy hosszabb-rövidebb idézet áll, melyek célja bemutatni az etika színes, gazdag és izgalmas, sokszor szinte irodalmi nyelvezetét.

A klasszikus kísérlet

„A tekintély valamilyen rendszere elengedhetetlen a közösségi léthez, egyedül az elszigetelten élő ember nem kénytelen válaszolni ellenálláson vagy alárendelődésen keresztül mások parancsaira.” (Milgram, 1963, 371.)

De mégis, pontosan hogy nézett ki a ma már klasszikusnak számító kísérlet közel fél évszázaddal ezelőtt?

A résztvevőket New Havenből és környékéről toborozták újságcikkeken és egyéb

hirdetményeken keresztül. A felhívásban „tanulási és memória” kísérletek szerepeltek, melyeket a Yale University-n végeznek majd el, 4.50\$ javadalmazás fejében. A kísérletben egy beépített ember (47 éves ír-amerikai férfi), egy kísérletvezető (valójában egy 31 éves biológia tanár), továbbá egy valódi kísérleti személy (rendszerint fehér férfi) vett részt. Minden alkalom elején a kísérletvezető rövid eligazítást tartott a tanulás és büntetés feltáratlan kapcsolatáról, melyet jelen kutatás vizsgálni kíván, és melyhez egyiküknek „tanárnak”, míg a másikuknak „tanulónak” kell állnia. A fedőtörténet után a résztvevőket megkérték, hogy húzzák ki egy kalapból, milyen szerep jut rájuk (mindkét cetlire „tanár” volt felírva), majd mindkettejüket egy szobába vezették, melyben egy elektromos szék állt. A kísérletvezető ekkor ismertette a gép működését: a szomszédos szobában található egy szerkezet, mellyel büntetésképp áramütéseket lehet leadni a tanulónak. A tanulót a saját biztonsága érdekében – megelőzendő a karcolásokat és égéseket – hozzá kell szíjazni a székhez. Habár az áramütések

nagy fájdalommal járhatnak, nem okoznak maradandó károsodást a szövetekben. Az áramütések erejét demonstrálandó, a tanárt (tehát a valódi kísérleti személyt) beleültették a székbe és 45 voltos „próba” áramütést mértek rá. Ezután a kísérletvezető leszíjazta a tanulót, majd a tanárral együtt átvonultak a szomszédos szobába. A tanulási feladat szóasszociációk felismeréséből állt. A tanár felolvasta a tanuló számára a szópárokat, majd a kísérlet során arra kérte, hogy a négy felolvasott lehetséges válasz közül válassza ki az eredeti párosítást (a válaszokat a tanuló elvben a megfelelő gomb lenyomásával jelezhette, ami egy lámpa felvillanásaként jelent meg a tanár előtt álló elektromos panelen). Rossz válasz esetén a tanárnak lépcsőzetesen, 15 voltonként növekvő áramütést kellett a tanulóra mérnie, mindegyik előtt hangosan felolvasva (így magában is tudatosítva) az áramütés éppen aktuális állását. Minden egyes áramerősség fölött valamilyen leírás állt, kezdve a „Gyenge Áramütéstől” egészen az XXX jelig, mely az utolsó kettő legerősebb áramerősség fölött állt. Egy gomb lenyomása esetén az pirosra váltott,

elektromos feszültség hangja hallatszott, majd egy másik gomb kéken világított – jelezvén az átfutó feszültséget. A tanuló egészen 300 voltig nem mutatott tiltakozást, ekkor azonban a falon dörömbölést lehetett hallani. 315 voltnál a dörömbölés megismétlődött, innentől kezdve semmilyen válasz nem érkezett és tiltakozást sem lehetett hallani. A kísérletvezető a tanár esetleges ellenkezésére különböző modulválaszokat adott, mint „Kérem folytassa.” vagy „A kísérlet szükségessé teszi, hogy folytassa.” vagy „Nincs más választása, folytatnia kell.”. Ha a tanár a tanuló esetleges sérülései után érdeklődött a kísérletvezetőnek azt kellett felelnie, hogy „Habár az áramütések fájdalmasak lehetnek, a szövetekben nem keletkezik maradandó károsodás, így kérem, folytassa.”. Ha ez a válasz sem nyugtatta meg a tanárt, a kísérlet félbeszakadt, máskülönben a kísérlet az összes áramütés leadásáig folytatódott. A tanárok megnyugtatóására a tanulók a végén megjelentek, demonstrálandó, hogy valóban nem esett semmi bántódásuk. (Milgram, 1963)

A klasszikus kísérlet eredményei, implikációi és etikai visszhangja

„A detektív üveg mögött Stanley Milgram és én (ahogy az esetleges látogatók) együtt néztük a korai alanyokat izgatottan és kölcsönös feszültséggel. Stanley megannyi előrejelzést tett az engedelmesség mértékére a különböző kísérleti felállásokban, de kevés figyelmet szenteltünk ezek fokozatos igazolódásának. Ehelyett megpróbáltuk megjósolni minden új alany viselkedését a hétköznapi cselekvése és azon kevés alapján, amit ismertünk az illető háttéréről. Megkönnyebbültünk, mikor bármely alany ellenállt a tekintélynek. Néha ez csendes ellenállás volt, néha hangos, de izgalmas volt minden egyes alkalommal, mikor megtörtént. Ahogy egyre több és több alany engedelmeskedett minden parancsnak, először csüggedtség vett erőt rajtunk, később csak cinikusan vettük tudomásul, az emberiségről alkotott legsötétebb gondolatainkkal. Kellemetlenül éreztük magunkat, mikor pár önkéntes sírt, megdőbbsen, mások pedig kacagtak, ahogy áramütést mértek áramütésre. A kísérletvezető minden alanynak egy általános utólagos eligazítást tartott az alkalom leteltével, hogy minimalizálja bármiféle további stressz esélyét és megmutassa, hogy az